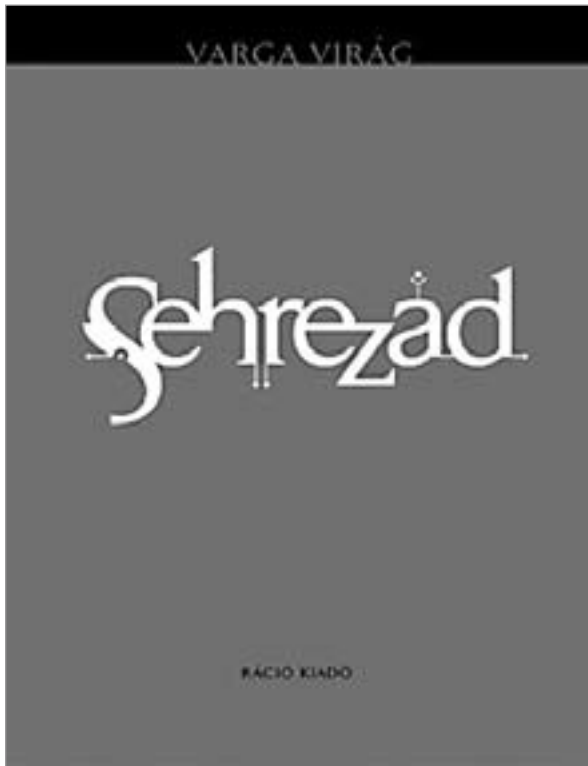

Fábián László

Regény – létesülőben

(Varga Virág: *Sehrezád*)

Ha meggondolom, hogy a regény a kalandból nőtt ki, voltaképpen a kaland elbeszélése maradt mindmáig, akkor egyáltalán nem kell csodálkoznunk, milyen hamar föladata az avantgárd irodalom az ellenregény lehetőségét, ugyanis annak föltétlenül a kalanddal kellett volna szembemennie. Igen, de meddig. Amennyiben nem jelzi, hogy erről a negligációról lenne szó, nem is érzékelheti azt jószerivel senki, azaz: hogyan olvashatná ellenregényként. (Ebből a szempontból is rendkívül érdekes – teszem azt – a nouveau roman világa.) A modern regény számára – úgy tetszik – akadtak rafináltabb kitérők, amelyek az okoskodók által folyvást parentált regényt képesek voltak megfrissíteni. Nem írom azt, hogy megújítani, mivel továbbra is kitartott a kaland mellett, olyankor is, amikor a kaland jellege változni látszik. Intellektuális korok talán gyanakvással tekintenek a hajdani kópé-regényre, mégis, azt látjuk, mintája úgyszólván a regény egész történetében végighúzódik, jóllehet, esetenként csak bujdoskolva. Bár az intellektualizmusra is hajlamos Jókai – teszem azt – gya-

korta nyíltan vállalja. Hogy spanyol nyelvű huszadik századi nagyságokat (Vargas Llosa, García Márquez stb.) különösebben ne aposztrofáljak, a legújabb divatos oroszokat pedig ne is említsem.

Érkezett egy ifjú hölgy korszerű irodalomtudományi ismeretekkel, (posztmodern) történelmi ingerekkel remekül fölfegyverkezve a költészet felől a próza terebélyesére, aki némi rövidebb műfaji próbálkozások után nyomban regénnyel állt elő. A bemutató mondatban minden minősítésnek jelentősége van regénye szempontjából; tehát, hogy nő, hogy irodalomtudós, hogy érdeklődik a posztmodern iránt, és hogy ígéretes, sajátos hangú költő egyúttal. Varga Virág *Sehrezád* című első regényének (mesefűzér? ahogyan a perzsa-arab példakép) értő befogadásához nem árt legalább ezekkel az alapinformációkkal rendelkezünk. Tudhatná-e ugyanis – teszem azt – valaki jobban éppen Varga Virágnál, aki a 19-20. század fordulóján, századelő magyar nőirodalmának jeles kutatója, Tóth Wanda novelláinak (ha ugyan valóban nő rejlik az álnév mögött, nem csupán egy empatikus férfiszerző) újradiszkálóját, miben áll a női irodalom lényege, mik a differentia specificái, egyszóval: mitől női a női irodalom. Föl sem vetném a kérdést, ha nem maga a szerző inspirálna, aki regényében nemcsak női és férfi narrációt futtat vegyesen, de még alkalmasint reflektálja, firtatja is karakterüket. Azt hiszem, ez a narratív gesztus már önmagában is rendkívül izgalmas lehet, valójában pedig jelképezi azt az intellektuális kalandot, amit a mű kínál.

És most valóban térjünk vissza a kalandhoz.

Kimondtam, hogy a *Sehrezád* mindenek előtt intellektuális kaland. Mint regény az, ami azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy merőben csak intellektuális kalandokra épülne a sztori, jócskán előfordulnak benne naturálisabb (majdnem azt mondtam: materiálisabb) kalandok regényszerű motivációkként. Kínálkoznak – persze –, hogy a kalandokban a narrátor személye szerint disztingváljon, és bizonyos értelemben a női narráció kalandjai alighanem köznapibban materiálisak is, ám ezt egyszerűsítésnek, tézisszerűnek érezve, nem alkalmazza markánsan. Ugyanakkor a címválasztással mégis csak a női narratíva mellett voksol. Nem is akármilyen módon! A világirodalom legnagyobb prózai teljesítményét idézi meg (annak ismeretében mondom, hogy az Ezeregyéjszaka jócskán alkalmaz lírai betéteket, kitérőket a kitérőkben, miként a kései utód, a modern *Sehrezád*), a mi szempontunkból tekintve a kalandok tárházát, amelyből – úgyszólván – könyvtárnyi regény telne ki (vagy tellett is ki, ha az utóéletét veszem figyelembe; naná, hogy beleértve Varga Virág munkáját is). Csak éppen ebben a 21. századi regényben *Sehrezádot* is mesélik, fölöttébb bizonytalanul tetsző egzisztencia, Zuleikha Jamilah asszony interpretációjában kapjuk; sajátos tovább-mesélést, vagy összemeseléséket, ha tetszik.

A világ – egyetlen elbeszélés.

Itt most két dolgot is tisztáznunk kell. Egyfelől

– természetesen – azt, hogy a regény többértelmű parafrázis, és mint olyan – interpretáció, a rétegezett históriák (beszélyek a beszélyben; bizonyos nyomdatechnikai trükkök különítik el őket) amennyiben egymás interpretációi, annyiban parafrázisok szintűgy, vagyis: előttünk a szellemi kaland egyik, noha nem egyetlen formája a regényből. Másrészt az egyik főhős, P. Bloom (vigyázat a névvel! egy szombathelyi kötődésű szerző esetében illendő Joyce Ulyssesének Bloomjára gondolni, noha a Leopold keresztnevét ezúttal másához köthetjük, hiszen kultusza is van a Vas megyei székhelyen) históriája alapvetően intellektuális indíttatású kalandokban bővelkedik, ami nem zárja ki a tárgyiasabb, mondhatni: profánabb kalandok jelenlétét sem.

De óhatatlanul rá kell kérdeznünk a regény, a sztori(k) idejére. Az imént rétegekről szóltam, szükség-szerű tehát, hogy észre vegyük a regény idejének összetettségét, a távoli korok rétegezettségét (virtuális idők a valós időkben, valós idők a virtuális időkben). Ha szigorúan a közölt dátumokhoz, a vezérsztori dátumához ragaszkodunk, akkor mintegy két esztendőről van szó: 1934-36 a nagy kaland ideje. Ám Leopold Howard (lám, megannyi alterego), a mesekutató tanár históriája, gyanúnk szerint az alaptörténet, 1922-ben indul (de ő még az előző században született), ha meg éppen Sehrezád történetére gondolunk, nos, az jóval korábbi, mi több, utalás történik – a Fekete Sah kapcsán – a Hektort legyőző Akhilleusz korára. Ellenkező irányban viszont – ez nem óhajt leleplezés lenni – a mese ideje korunkig nyúlik, ha másként nem, hát a szerző önreflexióján keresztül, amivel textusát követi, noha egy-egy szereplője szájába adja ezeket a reakciókat, ahogyan – mondjuk – a „stiláris ambivalencia” főlemlegetése is (Leopold anakronisztikusnak tetsző, minden bizonynal az is, mozgalmi éveit idézve) a bolsevista diktatúra színvonalatlan deklamálásaira, sajátos tolvajnyelvére utal.

Az időbeni szabad kalandozások a tér gáttalan birtokbavételével párosulnak, olykor az olvasó inkább már virtuális (hát hogyne, virtuális idők!) kalandokra gyanakszik, a képzelet szüleményeire, amikor azonban a szerző egyszeriben hitelesítő mozzanatokkal billenti át a valóságosságba. (És olykor netán fordítva csakúgy.) Le kell szögezni, nem pusztán elbűvölő, de tiszteletre méltó is Varga Virág első regényének ez a végtelenül szabad, már-már szabados narratívája. Gondtalanul játszadozik fikció és dokumentálás között, noha pillanatra sem rejti véka alá: a dokumentum fikciójából indul ki (miképpen – mondjuk – Defoe óta annyiszor megesett, megesik a regényben), sőt, szinte körkörösén visszazárja a sztorit a többszörös fikcióba. Ha valaha egyáltalán, hát ebben a regényben az olvasó kétségek nélkül érezhet rá a regény valósága és a valóságosság közti lényeges különbségre, ám ez a körmönfont esztétikai lecke (ismétlem, hiteles forrásból, egy irodalomtudóstól jön) úgy igazítja el, hogy észre sem veszi a szerző szája szögletében játszadozó

elnéző mosolyt. Ez így van rendjén, ugyan ki szereti a kioktatást.

Ám azt sem kedveli senki, ha eleve romos épület épül (csak emlékeztetnék a posztmodern építészet emblematikus amerikai rom-áruházára), ha nem éppen metaforáról van szó. Nem tudom, megengedhetem-e magamnak, hogy kissé visszaéljek Heidegger nagyszerű gnómájával, miszerint „a nyelv a lét háza”, és kitágítsam (leszűkítem?) a *létesülés* házává egyúttal, de kizárólag amiatt teszem, hogy közelebb hozzam azt az építményt, amit most Sehrezád címen rakott elének egy fiatal író(nő). Talán nem mellesleg „apokrif mesékként”, ahogyan az alcímben jelzi; azaz: nem kodifikált részei volnának a hatalmas epikus műnek, az Ezeregyéjszakának. A hangsúly a nem kodifikálton; az irodalomtörténész-irodalomtudós szerző, ha csak teheti, visszafogott öngúnyal utal némelykor hivatalosabb professziójára, amely aztán tettség szerint tágítható az egész mű intellektualizmusára, vagy a mesterkélttség allúziójára.

Ne csapjon be bennünket a könnyed, már-már elegáns fogalmazás, ezek a rafinériák benne vannak a regényben akkor is, ha úgyszólván természetes, ösztönös, jó áramú szövegfolyamat érzékelünk. Ha éppen egyszer csak azon kapjuk magunkat, hogy az interpretáció interpretációját olvassuk. Varga Virágnál ez a *visszaregényesítés* egyik szemfényvesztő ötlete. Ugyanis a Sehrezád – avantgárd ide, posztmodern oda – igazi regény, akár a klasszikus értelemben is. Mégcsak nem is pusztán amiatt, hogy arra a szilárd alapra épít, amit összefoglalólag kalandnak minősítettem, de hordozza azt a totalitást, amely a teljes valóságosság illúzióját képes fölkelteni, tehát meggyőző regény-valóságot nyújt. Annak antagonizmusaival egyetemben. Sugalmazza azt a gondolatot, amit Alfred Kubin fogalmaz meg A másik oldal című regénye végén ilyen formán: „Ami pedig maga a pokol: az ellentétek együttes megléte, a kettős játék bennünk is folytatódik”. Valahogy ilyesféleképpen, hasonló dialektikával sodródunk bele a Sehrezád vonzáskörébe, ebbe a sajátos „Traumland”-ba, aminek álmvilága fölöttébb éber létezésnek tetszik, a szellem és az ösztönök folytonos vibrálásának.

A posztmodern formavilágra mindenek előtt az idézetek utalnak, és nem csupán olyan idézetre gondolok, mint az Ezeregyéjszaka fordulatainak citálása, de olyanokra, amelyek ismert szerzők már-már szólássá vált frázisait hozzák be a prózai narratívába, akár oly módon is, hogy lazítanak a pontosság követelményén, ám még így is fölismerhetők maradnak. Egyetlen példát vennék ki, Nagy László verséből módosítva: „létem, ha végképp elmerül” (Nagynál: lemerül). Ugyanakkor bizonyos irodalmi figurák is kölcsönként jutnak szóhoz Varga Virágnál, Cholnoky Trivulziója jelenik meg valahonnét az irodalomtörténeti emlékezetből, máskor meg valóságos figurák (Nicolas Cage, ugyan útlevél-formában) és virtualitások, arab nevékké formált magyar szavak: El-Fogult, Ez-Számit, Jajha Haszudsz, Baktat stb, amelyek

éppenséggel nyelvöltögetések is a saját szövegre, hiszen tudjuk, mondjuk, ismétljük unalomig, önreflexió nélkül nem létezik posztmodern szöveg, a normának a Sehrezád szerzője – csipkelődő fintorgással – adózik.

Ha már egyszer az önreflexiónál tartok, hadd említsem meg ennek egy sajátos változatát a regény végéről, azaz: az utószóból. Jelesül azt, ahogyan meg akarja előzni önnön recepcióját. Mióta a világ világ, mind az élőszóban, mind az írásban fölszólamlók igyekeznek megnyerni ügyüknek közönségüket. A *captatio benevolentiae* az irodalomban direkter, de visszafogottabb formában csakúgy jelentkezik, kezdve a „nyájas olvasótól” egészen az olyasféle bensőséges alkotói közleményekig, mint amelyet – mondjuk Jókainál olvasunk az Erdély aranykora indításánál: „lelkemet nyomja a földézett események súlya...”, vagy az a többértelmű zárómondat Szabó Magda Az őzének végén: „Majd jövök”. És hát sorolhatnánk. Mind szorosabb kapcsolatban maradni az olvasóval, mint törekvés, valamint ennek kinyilvánítása. A Sehrezád utószava, azaz: „Néhány szó a második kiadáshoz” részben az utóélet, a recepció víziója, részben megint csak szerzői fintor: a várt jövőendő váratlansága, ha tetszik. Ebben az önreflexióban nem is a textusra villant rá, hanem magára könyvre (általa önnön leendő írói sorsára).

Ez a dolgozat igyekezett világossá tenni, ha a cím nem lett volna elegendő legalább a jelzésre, hogy szándéka szerint inkább egy kitűnő első regény megépülését mutatja be, miként lehetséges, hogy – amint mondani szokás – a mű és a szerző teljes fegyverzetben lép elénk. Talán túlságosan is leragadtam ennek bogozásánál, egyszerűbb lett volna nyomban (és föltételek nélkül) kijelenteni: eredeti tehetséggel van dolgunk, aki máris

kellő bölcsességgel és iróniával rendelkezik ahhoz, hogy a korszerűség minden követelményének megfelelő regényt tegyen asztalunkra. Legalább ilyen hangsúllyal kell kiemelni azt is, hogy ugyanakkor mindvégig ügyelni tud a hitelességre, nevezetesen arra, ami a műalkotás elfogadását az olvasó számára individuális élménnyé, noha komplex ismeretté is teheti. Ha olvasóként elfogadom, hogy Varga Virág szellemi kalandozásaiban a regénye segítségével vehetek részt, akkor egyszeriben valami nagyon érett és karakteres szellemi kalandnak váltam alanyává (ámbár tárgyává szintúgy). Agresszív műről van szó: ha ellenkezik, ha nem, beszívja magába az érdeklődőt.

Sorolhattam volna a keresett anakronizmusokat (például: Weninger-féle kékfrankos 1919-ből), a naplóforma és az én-regény kínálkozó összefonódásait, utaltam az Ezeregyéjszaka kitérőkkel tarkított bonyolult szerkezetére (a körkörös szerkesztés – gondolati barokk! – mint eszmény talán szerzőnket is megérintette), ám a mese mindegyre rólunk szól (miként a könyvben egy latin idézet sugallja), a mi szellemi közreműködésünkre apellál, noha nem annyira a sztoriban, sokkal inkább a textus és a rendre fölbolygatott kontextus miliójében – mintegy az imént említett agresszió áldozatai, hadd korrigáljak: nyertesei vagyunk jelen, adjuk tovább kézzől kézre a fragmentumokat (tégglák?) a teljes mű megépüléséhez. Eléggé nem méltányolható írói bravúr tanúi vagyunk ebben a sodró erejű olvasmányban, amely részint valóban Leopold Howard Fekete Sahjának fiktíve „kiásott” és különleges erudícióval alakított meséje (is) Varga Virág modorában.

(Ráció Kiadó, 2006.)

László Edina: Athéni táská